

گزارشی از سلسله سخنرانی‌های علمی در انجمن صنفی روزنامه‌نگاران

محبوبه روزبه

افکار عمومی، دلیل موفقیت دولتمردان است و بدون آن هیچ سیاستی پیروز نمی‌شود.

وی افزود: به‌طور کلی افکار عمومی یک پدیده روانی - اجتماعی و یک آگاهی غیررسمی در میان مردم جامعه است که درباره موضوعی از طریق رسانه‌ها و کانال‌های ارتباطی میان فردی آگاهی یافته و سپس داوری می‌کند. در واقع مجموع داوری‌های مردم یک جامعه نسبت به یک مشکل و پدیده همگانی است از این‌رو افکار عمومی یک تولید اجتماعی محسوب می‌شود.

دکتر دادگران به نقش عواملی چون عامه یا جماعت، وقایع و حوادث رخ داده در جامعه و کانال‌های ارتباطی میان فردی و جمعی در شکل‌دهی افکار عمومی اشاره کرد و گفت: جماعت یا عامه، عنصر اصلی شکل‌دهنده افکار عمومی است و به گروهی از افراد یک اجتماع گفته می‌شود

مطبوعات و افکار عمومی

دکتر سید محمد دادگران استاد علوم ارتباطات و پژوهشگر طی سخنانی به بحث درباره «مطبوعات و افکار عمومی» پرداخت. وی با بیان این که اصطلاح افکار عمومی مولود قرن ۱۸ به بعد است و نخستین بار توسط وزیر دارایی لویی شانزدهم در آغاز انقلاب فرانسه به منظور بازگردن علت رویگردانی سرمایه‌داران از بورس پاریس عنوان شده است، افزود: افکار عمومی به دلیل پیچیدگی ماهیت آن، دستخوش دگرگونی‌های خاصی بوده و امروزه از بغرنج‌ترین مسائل به‌شمار می‌رود.

وی گفت: ماکیاولی معتقد بود که انسان عاقل آرای عمومی را نادیده نمی‌گیرد و آبراهام لینکلن نیز افکار عمومی را عامل مهمی در حکومت می‌دانست و معتقد بود که توجه به

در ادامه نشست‌های علمی انجمن صنفی روزنامه‌نگاران ایران دکتر سید محمد دادگران استاد علوم ارتباطات در روز ۲۱ آذر، علیرضا رجایی روزنامه‌نگار و عضو هیأت مدیره انجمن صنفی روزنامه‌نگاران در روز ۵ دی و دکتر سید وحید عقیلی روزنامه‌نگار و مدرس علوم ارتباطات در روز ۲۶ دی، ماشالله شمس‌الواعظین روزنامه‌نگار و سخنگوی انجمن دفاع از آزادی مطبوعات در روز ۳ بهمن و دکتر محمد مهدی فرقانی روزنامه‌نگار و عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبایی در روز ۱۷ بهمن ماه ۸۰ به سخنرانی پرداختند.

آنچه می‌خوانید چکیده‌ای از مهم‌ترین مباحث عنوان شده در این نشست‌ها است.

که با یک مشکل روبه‌رو شده و از ابعاد آن آگاهی یافته و پیامد آن را نیز تا پایان تقبل کرده‌اند. اندیشمندان جماعت را به سه دسته خاموش، آگاه و فعال تقسیم کرده‌اند. عامه خاموش، افرادی هستند که با مشکلی روبه‌رو می‌شوند اما آن را مهم نمی‌دانند و درباره آن بحث نمی‌کنند. عامه آگاه مشکل را تشخیص می‌دهد اما وارد پیامد آن نمی‌شود و عامه فعال پس از آگاهی یافتن از یک مشکل، دنبال آن را می‌گیرد و به همین دلیل اندیشمندان عامه فعال را رهبران نامرئی جامعه لقب داده‌اند.

وی با اشاره به این که اگر رهبران نامرئی نسبت به پدیده‌ای قانع نشوند آن پدیده به افکار عمومی تبدیل نمی‌شود و در نسوج جامعه قرار نمی‌گیرد. رهبران نامرئی همان‌طور که در ایران نیز شاهد بودیم، می‌توانند پیشرفته‌ترین رسانه‌های الکترونیکی را در مقاطع مختلف از کار بیندازند همان‌گونه که می‌توانند به صورت پلکانی اطلاعات را به اعماق جامعه بفرستند.

پژوهشگر علوم ارتباطات به مراحل هفت‌گانه افکار عمومی اشاره کرد و اظهار داشت: در مرحله اول که پیدایی آگاهی نام دارد، مردم از وجود موضوعی آگاه می‌شوند اما در مورد آن چندان واکنش نشان نمی‌دهند و یا آن را جزو مسائل عمده جامعه تلقی نمی‌کنند.

وی از فوریت بیشتر، «دستیابی» و «صحه‌گذاری» به عنوان مراحل دوم تا چهارم یاد کرد و گفت: در مرحله دوم، مردم پدیده‌ای را تشخیص می‌دهند و پس از آگاهی برای آن فوریت قایل می‌شوند. در مرحله سوم، راه‌حل‌های یک مسأله را بررسی کرده و اغلب بدون درک پیچیدگی‌های موضوع، توجه مردم به مسائلی متمرکز می‌شود که کارشناسان آنها را ارائه کرده‌اند. در مرحله چهارم نیز مردم احتمالاً بدون اندیشیدن به عواقب کار، روی آن صحه می‌گذارند.

■ دکتر سیدمحمد دادگران استاد علوم ارتباطات و پژوهشگر: افکار عمومی به دلیل پیچیدگی ماهیت آن، دستخوش دگرگونی‌های خاصی بوده و شناخت آن امروزه از بفرنج‌ترین مسائل به‌شمار می‌رود.

■ مطبوعات درک شرایط سیاسی را برای مردم آسان می‌کنند تا آنها بهتر بتوانند تصمیم بگیرند.

چه کارکردی موجب تغییر آرا می‌شوند، هنوز مشخص نیست هرچند که این واقعیت مشخص است که مطبوعات با برجسته‌سازی، تفکر و یک ایده را در درون جامعه القا می‌کنند.

پژوهشگر علوم ارتباطات نظریه ماریپچ سکوت را تعریف کرد و گفت: براساس این نظریه مردم منتظرند که مطبوعات بگویند با یک مشکل چطور برخورد شود در غیراین صورت، سکوت می‌کنند. در واقع مطبوعات تفهیم می‌کنند که چه موضوعی مهم است و چگونه با آن برخورد شود.

وی با بیان این که در جامعه ایران پس از دوم خرداد ۷۶ مطبوعات بیش از سایر رسانه‌ها مورد اقبال افکار عمومی بوده است، گفت: در تاریخ مطبوعات ایران، مطبوعات هیچ‌گاه این‌گونه در معرض افکار عمومی قرار نگرفته‌اند که البته عوامل گوناگونی چون شکل‌گیری مجلس ششم، مباحث مربوط به رابطه با آمریکا و جریان کوی دانشگاه نیز در آن مؤثر بوده است.

دکتر دادگران اضافه کرد: در این سال‌ها مطبوعات به دلیل کم‌تجربگی گاهی مورد تنبیهاتی بیش از اشتباه مرتکب شده قرار گرفته‌اند اما به هر حال در تجربه جامعه مردم سالار چنین خطاهایی اجتناب‌ناپذیر است.

مدرس علوم ارتباطات «ارزیابی انتخاب‌ها»، «موضع‌گیری هوگمندان» و قضاوت مسئولان را مراحل پنجم تا هفتم ذکر کرد و توضیح داد: در مرحله پنجم، مردم به ارزیابی دلایل مثبت و منفی یک مسأله می‌اندیشند و سرانجام پیامد آن را می‌پذیرند، در مرحله ششم از لحاظ ذهنی به این باور قطعی می‌رسند که فلان مسیر را انتخاب کنند و در مرحله هفتم است که افکار عمومی به انسجام دست می‌یابد.

به گفته وی، مرحله ششم و هفتم به هم مرتبط هستند و حتی ممکن است سال‌ها طول بکشد. مثل کارکردن زن در خارج از خانه که سال‌ها طول کشید تا پیشنهادی‌های فرهنگ جامعه نسبت به آن کاهش یافت.

دکتر دادگران به توان اثرگذاری مطبوعات بر افکار عمومی اشاره کرد و گفت: مطبوعات درک شرایط سیاسی را برای مردم آسان می‌کنند تا آنها بهتر بتوانند تصمیم بگیرند. تأثیر مطبوعات در درازمدت و در کنار دیگر عوامل جامعه‌پذیری رخ می‌دهد. در عین حال در کوتاه‌مدت نیز زمینه بحث و جدل را درباره مسائل مختلف جامعه به وجود می‌آورد.

وی با اشاره به نقش مطبوعات در شکل‌دهی به افکار عمومی در مواقع بحرانی جامعه افزود: این که مطبوعات با

■ علیرضا رجایی روزنامه‌نگار

و عضو هیأت‌مدیره انجمن صنفی روزنامه‌نگاران: به دلیل آن که همه ایدئولوژی‌ها از یک سو با ساخت قدرت نسبت دارند و از سوی دیگر انتشار مطبوعات نیز عملی ایدئولوژیک محسوب می‌شود، از سیر و سلوک مطبوعات در ایران می‌توان به سیر و سلوک قدرت پی برد.

وی با بیان این که در کشورهای جهان سوم، رهبران نامرئی به دامان حاکمان خودکامه می‌افتادند و می‌کوشیدند که افکار عمومی را از مسیر خود خارج کنند، گفت: گاهی در افکار عمومی سرخوردگی‌هایی به وجود می‌آید که از جمله می‌توان به انتخاب هیأت دولت خاتمی اشاره کرد که پس از آن در رهبران نامرئی و نفوذمندان جدلهایی صورت گرفت. برخی از کارکردهایی که ایشان پیش گرفت، مورد قبول نفوذمندان، نبود و برخی را دچار سرخوردگی کرد. برخی نیز به این داوری رسیدند که خاتمی مماشات کرده یا در انتخاب اعضای هیأت دولت، گزینش بی‌طرفانه را اعمال نکرده است که این چالش‌ها باعث سرخوردگی بخشی از افکار عمومی شده است.

ایدئولوژی مطبوعات

علیرضا رجایی روزنامه‌نگار و عضو هیأت‌مدیره انجمن صنفی روزنامه‌نگاران نیز در سخنرانی خود به بحث درباره «ایدئولوژی مطبوعات» پرداخت.

وی گفت: به دلیل آن که همه ایدئولوژی‌ها از یک سو با ساخت قدرت نسبت دارند و از سوی دیگر انتشار مطبوعات نیز عملی ایدئولوژیک محسوب می‌شود، از سیر و سلوک مطبوعات در ایران می‌توان به سیر و

سلوک قدرت پی برد. به عبارتی ایدئولوژی مطبوعات در ایران روشن‌کننده ساختار قدرت در ایران است. وی افزود: ایدئولوژی اقتصاد و سیاست، ساخت‌های شکل‌دهنده اجتماعی هستند و در مواقعی ایدئولوژی بر ساخت‌های اقتصادی و سیاسی غلبه می‌کند، مثل اتفاقی که در دهه ۶۰ پس از انقلاب رخ داد و ساخت ایدئولوژیک اهمیت یافت.

این روزنامه‌نگار تاریخ مطبوعات پس از دوران انقلاب را به چهار دوره تقسیم کرد و گفت: سال ۵۷ تا ۶۰ دوران فوران مطبوعات است. این دوران در سال ۶۰ مهار شد. از سال ۶۰ تا ۶۷ دوره توقف و رکود نسبی مطبوعات است. از سال ۶۷ تا ۷۶ با معذور ماهنامه‌هایی که امکان نشر یافتند، ذیل گفتمان دموکراسی با ایدئولوژی «دموکراسی ایران» و در مقابل فرهنگ مسلط قرار گرفتند.

از دوم خرداد ۷۶ به بعد، موج مطبوعات و روزنامه‌های جدید آغاز شد و شکاف‌های داخل ساخت قدرت به منصفه ظهور رسید. وی اضافه کرد: در تعدد مطبوعات از سال ۷۶ به بعد از نظر ساختارگرایی به معنی بروز و ظهور اجتماعی شکاف‌هایی بود که در ساخت قدرت از اواخر ۷۰ آغاز و سپس علنی شده بود.

رجایی تصریح کرد: از سال ۵۷ تا ۶۰ به رغم فضای باز جامعه با مطبوعات متفاوتی روبه‌رو بود که اغلب آنها خارج از گفتمان دموکراتیک بودند.

وی اضافه کرد: تاریخ مطبوعات در ایران حاکی از سیر تحول در ساختار قدرت است و تعطیلی‌ها و گشودگی‌های متعدد در اکثر مطبوعات طی سال‌های اخیر نیز حاکی از عمیق‌تر شدن شکاف‌های ایدئولوژیک، سیاسی و اقتصادی بین بلوک‌های قدرت در کشور است.

عضو هیأت‌مدیره انجمن صنفی روزنامه‌نگاران ایران با اشاره به تلاش مدافعان تعطیلی مطبوعات برای ایجاد اختلال در وجه هژمونیک روزنامه‌های متکی به ایدئولوژی افزود: به اعتقاد من در شرایط متعارف و بدون به‌کارگیری اعمال زور، به هیچ‌وجه این امکان وجود ندارد که هژمونی نشریات دموکراسی خواه در ایران متزلزل و متوقف شود و اگر چنین اتفاقی بیفتد به معنای آن است که در نظم سیاسی، نوعی دیکتاتوری محقق شده و توانسته حداقل به طور موقت سلطه غیرطبیعی خود را اعمال کند.

وی با غیرقابل استمرار خواندن این روند گفت: نحوه بازتولید ایدئولوژی‌ها در ایران به نحوی است که در نهایت گروه‌های متکی به ایدئولوژی‌های دموکراسی می‌توانند هژمونی ایدئولوژیک پیدا کنند. رجایی افزود: اگر انعکاس تحولات موجود در سطح جامعه مدنی به ساختار سیاسی بیش از اندازه به تعویق افتد، خطرناک است. زیرا ساخت سیاسی خیلی دیر این امکان را می‌یابد که وارد حوزه دموکراسی شود و این امکان وجود دارد که بسیاری از بحران‌های فرو خفته جامعه فعال شوند. از این نظر کش‌دار شدن بیش از اندازه تحولات در داخل نظام سیاسی خیلی صحیح نیست.

ارتباطات و توسعه

دکتر سیدوحید عقیلی روزنامه‌نگار و مدرس علوم ارتباطات دیگر سخنران این نشست علمی بود که به بحث درباره «ارتباطات و توسعه» پرداخت.

وی در ابتدای سخنان خود اظهار داشت: توسعه و ارتباطات در جهان از جمله مقولات مورد توجه بوده است اما متأسفانه به دلیل مشکلاتی که روزنامه‌نگاری و ارتباطات طی دهه گذشته در ایران با آن مواجه بوده است، ادبیات شایسته و بایسته این مفاهیم در

■ دکتر سیدوحید عقیلی

روزنامه‌نگار و مدرس علوم

ارتباطات: عملکرد ارتباطات در

توسعه یک جامعه زمانی مؤثر

خواهد بود که بر حل مشکلات

مردم تأکید و مردم را به

مشارکت راهنمایی کند. با پدید

آمدن مشارکت زمینه‌های انجام

تغییرات و نوسازی هم فراهم

خواهد شد.

جامعه ما وجود ندارد و کمتر به ابعاد ارتباطات و نقش آن در توسعه توجه شده است.

وی با اشاره به این که پس از جنگ دوم جهانی ارتباطات به عنوان یک رشته جدید وارد مباحث علمی شد و در سال‌های پس از آن نظریه‌ها و مبانی اصول اولیه ارتباطی شکل گرفت، اظهار داشت: در مفهوم کلی ارتباطات شامل زیرمجموعه‌های روابط عمومی، تبلیغات، روزنامه‌نگاری، ارتباط کلامی و غیرکلامی و حتی ارتباطات دور است که به مانند یک سیستم عصبی در جامعه عمل می‌نماید.

دکتر عقیلی با تأکید بر این که بدون استفاده از ارتباطات به معنای عام و وسایل ارتباط جمعی به معنای خاص، دستیابی به اهداف توسعه‌ای ممکن نیست، افزود: امروزه اکثر صاحب‌نظران توسعه بر این قول اتفاق نظر دارند که توسعه بدون ارتباطات کاری بسیار مشکل است و دلیل آن، این است که توسعه نیازمند مشارکت و آگاه‌سازی مردم و تغییر و نوسازی است و بدون ارتباطات نه مشارکت ایجاد می‌شود و نه تغییر.

وی اضافه کرد: در این راستا شناسایی و تأکید بر حل مشکلات مردم از رسالت‌های وسایل ارتباط جمعی و مطبوعات است.

مدرس علوم ارتباطات با بیان این که ارتباطات فرایندی اجتماعی است که باعث تسهیل روابط متقابل اجتماعی می‌شود و نباید انتظار یک عصای سحرآمیز را از آن داشت که همه تلاش‌ها را به نتیجه مثبت و سریع برساند، افزود: عملکرد ارتباطات در توسعه یک جامعه زمانی مؤثر خواهد بود که بر حل مشکلات مردم تأکید و مردم را به مشارکت راهنمایی کند. با پدید آمدن مشارکت زمینه‌های انجام تغییرات و نوسازی هم فراهم خواهد شد.

وی به مفاهیم کلیدی در ارتباطات و توسعه شامل فرایند ارتباطات، هوشیارسازی، تغییر، ارزیابی، مشارکت و سنت اشاره کرد و گفت: فرایند ارتباطات شامل اجزایی چون منبع پیام، گیرنده پیام، محتوای پیام، اهداف مورد نظر از ارسال پیام، رسانه مورد استفاده، شکل یا فرم ارائه پیام، محیط غیرفیزیکی ارتباطات، محیط فیزیکی، زمان و طول مدت رویداد ارتباطی است که در ارتباطات و توسعه باید این اجزا مورد توجه قرار گیرد.

دکتر عقیلی هوشیارسازی را توانا ساختن مردم به ایجاد درک انتقادی از واقعیت تعریف کرد و گفت: متأسفانه مرحله هوشیارسازی در مطبوعات ما کاهش یافته و در حدی است که انسان شک می‌کند دست‌اندرکاران مطبوعات و مسئولان نسبت به خود قضیه کمتر آگاهی دارند.

وی در توضیح مرحله تغییر اظهار داشت: تغییر فرایندی پویا از تعامل، پرسش و پاسخ، عرضه اطلاعات نو و نهایتاً اتخاذ تصمیم و انجام عمل است. در این خصوص رسانه‌ها، ارتباطات و خبرنگاران بسترسازان و عوامل تغییر محسوب می‌شوند.

وی ارزیابی را فرایندی دانست که توسط آن مؤثر بودن یک برنامه یا پروژه در جامعه ارزیابی و نقاط ضعف و قوت

■ ارتباطات فرایندی اجتماعی

است که باعث تسهیل روابط

متقابل اجتماعی می‌شود و

نباید انتظار یک عصای

سحرآمیز را از آن داشت که همه

تلاش‌ها را به نتیجه مثبت و

سریع برساند.

آن موشکافی می‌شود و افزود: پیشرفت بدون ارزیابی به سرمنزل مقصود نمی‌رسد. این درحالی است که در کشور ما درباره سه برنامه توسعه‌ای که داشته‌ایم جز دو روزنامه، بقیه مطبوعات به نقد این برنامه‌ها نپرداخته‌اند.

همچنین در مورد اهداف نمایندگان مجلس با عملکرد آنها و میزان موفقیت در دستیابی به اهدافشان هیچ نقد و بررسی در مطبوعات صورت نگرفته است. متأسفانه باید گفت که ارزیابی حلقه مفقوده مطبوعات ایران است.

دکتر عقیلی مشارکت آگاهانه مردم در برنامه‌های توسعه‌ای را از دیگر وظایف ارتباطات دانست و درباره مرحله سنت و چگونگی رویارویی با آن برای دستیابی به توسعه به بیان دیدگاه‌های دو مکتب اشاره کرد و گفت: در مکتب نوسازی که مکتبی آمریکایی است، سنت، ضدنوسازی تلقی شده است (در دهه‌های ۵۰ تا ۷۰) و در مکتب پست مدرنیسم، اعتقاد بر این است که برای رسیدن به اهداف توسعه‌ای نه تنها نباید سنت‌ها را زبرپا گذاشت بلکه باید سنت‌ها را در خدمت توسعه بکار گرفت.

وی در ادامه موضوع ارتباطات توسعه راه، ارائه آگاهی و انگیزه به مردم در بخش‌ها و سطوح مختلف جامعه دانست که با هدف استفاده بهینه از نظرات، مهارت‌ها به صورت ابزاری است که جامعه را در راه

رسیدن به اهداف خود رهنمون می‌سازد. مدرس علوم ارتباطات سپس به بحث درباره اخبار توسعه‌ای در رسانه‌های

جمعی پرداخت و با تأکید بر این که اهداف اخبار توسعه‌ای ایجاد آمادگی برای مشارکت مردم در برنامه‌های عمرانی و پیشرفت کشور است، افزود: اخبار توسعه‌ای اخباری فرایندمدار و نه رویدادمدار هستند که با پرهیز از برجسته‌سازی و اجتناب از شخصیت‌گرایی، به تفسیر و تحلیل برنامه‌های ملی می‌پردازند و در این اخبار به رهبران

■ ماشاءالله شمس‌الواعظین

سخنگوی انجمن دفاع از آزادی

مطبوعات: در سال‌های ۷۶ تا ۷۹

مطبوعات به وسیله فرزندان

سیاسی پس از انقلاب اداره

می‌شد در حالی که در سال‌های

۵۶ تا ۶۰ مطبوعات سیاسی به

وسیله کسانی اداره می‌شد که

گمان می‌رفت خارج از حیطه

نظام هستند.

فکری، نهادهای مرجع، افکار عمومی و منابع مهم اطلاع‌رسانی بهای زیادی داده می‌شود.

وی با معرفی مکاتب توسعه‌ای شامل مکتب نوسازی (دهه ۱۹۵۰) مکتب وابستگی (دهه ۱۹۶۰) مکتب نظام جهانی (دهه ۱۹۷۰) و ناتوانی هر یک از این مکاتب برای پاسخگویی به نیازهای جامعه آن زمان، به شکل‌گیری مکاتب توسعه‌ای در دهه اخیر اشاره کرد و گفت:

توسعه انسانی، توسعه پایدار، توسعه از نوع دیگر و توسعه از دیدگاه پست‌مدرنیسم از مکاتبی هستند که از سال ۱۹۹۰ به بعد در دنیا مطرح شده است که به اعتقاد من کشور ما برای دستیابی به توسعه ملی نباید به هیچیک از این مکاتب به طور مشخص کار داشته

باشد بلکه باید متناسب با مقتضیات جامعه‌امان لوازم دستیابی به توسعه را فراهم کنیم.

سردبیر مجله رسانه نگاه همه جانبه به توسعه را و توجه همزمان به ابعاد توسعه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی را در کنار هم مورد تأکید قرار داد.

وی در پاسخ به پرسشی درباره نقش رسانه‌های گروهی و صداوسیما در توسعه اظهار داشت: متأسفانه در ایران و بین روزنامه‌نگاران هنوز جایی برای ارتباطات در توسعه دیده نشده است و روزنامه‌نگاران ما در ۸ سال پس از جنگ که اهداف توسعه‌ای توسط دولت مطرح شد به مباحث توسعه‌ای نپرداخته‌اند. درحالی که روزنامه‌نگاران در این مورد مسئول هستند و اگر دولت و حاکمیت هم برای توسعه و ارتباطات کاری انجام نداده، مسئولیت روزنامه‌نگاران در ضرورت توجه به نقد برنامه‌های توسعه‌ای سنگین‌تر می‌شود.

وی تأکید کرد: برای میل به اهداف توسعه‌ای باید نگرش علمی به ارتباطات داشته باشیم کار ارتباطی به مفهوم عام و کار مطبوعاتی به مفهوم خاص یک کار علمی است. آنچه پس از دوم خرداد ۷۶ اتفاق افتاد، حاوی افراط و تفریط بود که متأسفانه فاقد نگرش علمی بود.

دکتر عقیلی اظهار داشت: هنر روزنامه‌نگاری ایران است که بین خطوط برود و نگاهی فرایندمدار به مسائل جامعه داشته باشد نه این که صرفاً نقل‌کننده اظهارات مقامات باشد.

وی با اشاره به افت تیراژ روزنامه‌ها در ایران، عدم حرفه‌ای‌گرایی را از جمله دلایل آن دانست و گفت: هرچند گفته می‌شود روزنامه‌نگاری در ایران حرکت در میدان مین است اما باید توجه داشت که ممکن است این میدان قوی‌تر از پیش نیز بشود. لذا پاسسازی این میدان به عهده خود روزنامه‌نگاران است و سخت شدن شرایط

و فضا نافی مسئولیت مهم روزنامه‌نگاران نیست.

روزنامه‌نگاری سیاسی پس از انقلاب ماشاءالله شمس‌الواعظین سخنگوی انجمن دفاع از آزادی مطبوعات طی سخنانی به بیان ویژگی‌های روزنامه‌نگاری سیاسی در ایران پرداخت.

وی روزنامه‌نگاری سیاسی را آن بخش از روزنامه‌نگاری ذکر کرد که علاوه بر پایبندی به چارچوب روزنامه‌نگاری، آرمانی را نیز برای انتقال به گستره‌های عمومی به دوش حمل می‌کند و این آرمان هر آن چیزی است که با سرنوشت و حقوق مردم از یک سو و تکالیف و حقوق دیگران از سوی دیگر پیوند می‌خورد.

وی افزود: روزنامه‌نگاری سیاسی حوزه فاقد قدرت را نقد کرده و یک آرمان اجتماعی را عمومی می‌کند.

سردبیر پنج روزنامه توقیف شده سپس به بررسی وضعیت روزنامه‌نگاری سیاسی در دوره‌های سال ۵۶ تا ۶۰ پرداخت و با اشاره به انتشار دوهزار و سیصد عنوان نشریه وابسته به احزاب، گروه‌ها و جمعیت‌ها در این دوره گفت: حذف عملی نظام امتیازدهی و امتیازگیری نشریات و تعلق بسیاری از نشریات به جریان‌های سیاسی از مشخصه‌های این دوره است و از آنجا که در این دوران بسیاری از احزاب امکان یافتند که با انتشار ایده‌های خود را شکل دهند. لذا جغرافیای سیاسی کشور مشخص بود بنابراین دیگر نیازی به بازرسی و کنترل وجود نداشت.

وی با اشاره به تصویب قانون مطبوعات در شورای انقلاب در سال ۵۸ گفت: این قانون در مقایسه با اصلاحیه قانون مطبوعات در سال ۷۹ بر آزادی مطبوعات، قلم و گردش معرفت اصرار می‌ورزید.

شمس‌الواعظین فقدان شناسنامه

قانونی در مطبوعات و وجود آزادی بیان در سطح بالا را از دیگر ویژگی‌های این دوره برشمرد و اضافه کرد: در این دوره شاهد بودیم که مطبوعات دولتی و یا شبه‌دولتی چون **کیهان** و **اطلاعات** با توجه به تیراژ بالا و نفوذ در افکار عمومی و به دلیل فضای حاکم بر آن دوره، بسیار فعال بودند و زمانی که ۴۸ درصد مردم ایران بی‌سواد بودند روزنامه‌های چون **کیهان** تیراژ نیم‌میلیونی داشت و فضای مطبوعات، فضایی گرم و رقابتی بود. وی با بیان این که مطبوعات این دوره

■ روزنامه‌نگاری سیاسی حوزه قدرت را نقد کرده و یک آرمان اجتماعی را عمومی می‌کند.

عمدتاً فاقد استانداردهای حرفه‌ای بودند و مطبوعات حرفه‌ای نیز عمدتاً متعلق به جریان لائیک بود، افزود: در روزنامه‌هایی چون **کیهان** اعضای رسمی حزب توده فعالیت داشتند و هیچ تعرضی به آنها نشده و امنیت شغلی‌شان نیز تضمین شده بود. وی ادامه داد: مطبوعات این دوره عمدتاً منتقد دولت بودند و گمان می‌رفت که دست‌اندرکاران این مطبوعات سیاسی با نظام سیاسی حاکم سازگاری ندارند، لذا از دید نظام سیاسی، غیرخودی محسوب می‌شدند.

سخنگوی انجمن دفاع از آزادی مطبوعات درباره فضای حقوقی حاکم بر نشریات در دوره‌های سال‌های ۵۶ تا ۶۰ اظهار داشت: در این دوره اگر چه رژیم حقوقی مطبوعات در قانون مصوب

شورای انقلاب وجود داشت اما اجرا نمی‌شد و دادگستری‌ها نیز عمدتاً در حوزه مطبوعات دخالت نمی‌کردند.

وی افزود: رویکرد کلی دادگستری‌ها بر جلب رضایت طرفین و حل منازعه و مناقشه در رسیدگی به جرایم مطبوعاتی بود و این وضعیت حقوقی به قدری انعطاف‌پذیر بود که نمی‌توان آن را تبیین کرد.

وی روزنامه‌نگاری در سال‌های ۷۶ تا ۷۹ را به عنوان دوره دوم روزنامه‌نگاری سیاسی در ایران ذکر کرد و گفت: البته پیش از سال ۷۶ نیز روزنامه‌نگاری سیاسی وجود داشت که از جمله نشریات آن دوره می‌توان به **روزنامه سلام**، **جامعه سالم**، **آدینه**، **کیان** و **ایران فردا** اشاره کرد.

شمس‌الواعظین با اشاره به ظهور گرایش‌های مختلف سیاسی و انتشار روزنامه‌های جدید چون **جامعه**، **توس**، **خرداد** و **صبح‌امروز** طی سال‌های ۷۶ تا ۷۹ افزود: روزنامه‌نگاری سیاسی در این دوره آرام‌آرام شکل جدی به خود گرفت و با فعال شدن نظام امتیازدهی همراه با حق انتشار آزاد مطبوعات در دوره معاونت مطبوعاتی آقای بورقانی در وزارت ارشاد، این جنبه از روزنامه‌نگاری فعال شد.

وی افزایش تعداد نشریات از ۱۳۰ عنوان به ۱۳۰۰ عنوان را از مهم‌ترین ویژگی‌های این دوره ذکر کرد و گفت: در اوج فعالیت آزاد مطبوعات که از آن به بهار تهران تعبیر می‌کنیم تیراژ نشریات به سه میلیون و ۲۰۰ هزار نسخه در روز رسید و ایران توانست در بین ۱۸۷ عضو سازمان ملل به رتبه ۵۴ ارتقا یابد. در حالی که پیش از سال ۷۶ در ردیف کشورهایی چون افغانستان، برمه و سودان بود.

سردبیر افغانستان روزنامه‌های توقیف شده **جامعه**، **توس**، **نشاط** و **عصرآزادگان** کاهش نفوذ مطبوعات دولتی و شبه دولتی در جذب و نگاه‌داری مخاطب را از دیگر ویژگی‌های این دوره ذکر کرد و دلیل

حمله روزنامه‌هایی چون **کیهان** و **جمهوری اسلامی** را به دیگر نشریات جدید را کاهش تیراژ و محدودیت حوزه تأثیرگذاری این روزنامه‌ها دانست.

وی با اشاره به نقش مطبوعات این دوره در هدایت افکار عمومی در حرکت‌های ملی و همچنین تلاش برای افزایش ضریب انتقادپذیری ساخت قدرت افزود: مطبوعات این دوره در شکل‌گیری گفتمان جدید نقش بسزایی داشتند به نحوی که برابر حقوق و تکالیف مردم در برابر قانون و حق شهروندی در این دوره شکل گرفت.

وی درباره نظام حقوقی حاکم بر مطبوعات این دوره نیز گفت: در این دوره مدعی‌العموم وارد عمل شده و هر آنچه را خلاف ایده‌های خود می‌بیند آن را به عنوان شکایت علیه مطبوعات مطرح می‌کند که احکام صادره نیز عمدتاً به توقیف و تعطیلی مطبوعات منجر می‌شود و شاکیان این دوره نیز عمدتاً به قدرت سیاسی وابسته هستند.

شمس‌الواعظین افزود: در این دوره رژیم حقوقی علیه گرایش خاصی از مطبوعات و نه همه مطبوعات به کار گرفته و اعمال شده است به عنوان نمونه می‌توان به توقیف روزنامه **زن** به دلیل درج پیامی از فرح پهلوی اشاره کرد در حالی که در آن زمان در روزنامه **رسالت** پیامی از رضاپهلوی درج شده بود که حتی مطرح هم نشد.

وی اضافه کرد در سال‌های ۷۶ تا ۷۹ متوسط زمان خواندن روزنامه با یک پرش معجزه‌وار روبه‌رو شد و از ۲۳ دقیقه در گذشته به دو ساعت و ۲۰ دقیقه رسید. سال ۷۹ نیز در این دوره اوج بهار آزادی مطبوعات بود که با توقیف ناگهانی مطبوعات در این دوره مواجه شد.

سخنگوی انجمن دفاع از آزادی مطبوعات تصریح کرد: در سال‌های ۷۶ تا ۷۹ مطبوعات به وسیله فرزندان سیاسی

پس از انقلاب اداره می‌شد در حالی که در سال‌های ۵۶ تا ۶۰ مطبوعات سیاسی به وسیله کسانی اداره می‌شد که گمان می‌رفت خارج از حیطه نظام هستند. وی ژرف‌نگری و عمق‌گرایی را از دیگر ویژگی‌های نشریات دوره ۷۶ تا ۷۹ ذکر کرد و گفت: اما در این دوره حتی نشریات تخصصی چون *کیان و پیام امروز* نیز در معرض تعقیب و تعطیلی قرار گرفتند. وی همچنین از کاهش قلمرو نفوذ رسانه‌های فارسی زبان در جامعه؛

بی‌امیدی نسبت به آینده روزنامه‌نگاری شده‌اند. این درحالی است که اگر جامعه مطبوعاتی نسبت به ارتقای کیفی بی‌اعتنا باشد و یا برای روزنامه‌نگاری حرفه‌ای حرمت و ارزش قایل نشود، نمی‌توان توقع داشت که دیگران این ارزش را به مطبوعات عرضه کنند.

وی با اشاره به کوتاه بودن عمر مطبوعات در ایران اظهار داشت: عمر طولانی مطبوعات نوعی سنت و فرهنگ روزنامه‌نگاری را ایجاد می‌کند، سنتی که نشانگر چگونگی گذر مطبوعات از

■ دکتر محمد مهدی فرقانی مدرس علوم ارتباطات دانشگاه علامه طباطبایی: اگر جامعه مطبوعاتی نسبت به ارتقای کیفی بی‌اعتنا باشد و یا برای روزنامه‌نگاری حرفه‌ای حرمت و ارزش قایل نشود، نمی‌توان توقع داشت که دیگران این ارزش را به مطبوعات عرضه کنند.

پاسخگو شدن حوزه دولت و خروج ساخت‌های سنتی دولت از پاسخگویی که در نتیجه امتیاز فراقانونی برای خود قایل می‌شدند، افزایش دیگر فرآورده‌های فرهنگ ناشی از افزایش تیراژ مطبوعات به عنوان وجوه مشترک دو دوره ۵۶ تا ۶۰ و ۷۶ تا ۷۹ ذکر کرد.

عمر کوتاه مطبوعات و پیامدهای منفی آن
دکتر محمد مهدی فرقانی عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبایی و رئیس مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها نیز به بحث درباره «مطبوعات امروز ایران؛ نگاه از درون» پرداخت.

وی در ابتدای سخنان خود با ابراز امیدواری نسبت به حضور بیشتر روزنامه‌نگاران در نشست‌های علمی و تلاش جمعی آنان برای ارتقای کیفیت روزنامه‌نگاری گفت: امروز روزنامه‌نگاران چون سرنوشت مطبوعات را از کانون دیگری رقم خورده می‌بینند، دچار نوعی

سال تاریخ مطبوعات، مدام دچار خسوف و کسوف بوده و بخش عمده مطبوعات دائماً تحت کنترل و نظارت شدید بوده‌اند لذا فرصت مناسبی برای کسب تجربه در فضای آزاد مهیا نبوده و مطبوعات همواره دچار افراط و تفریط شده‌اند. همین امر نیز بهانه‌ای برای اعمال فشار و برخورد با مطبوعات بوده است.

رئیس مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها تصریح کرد: به لحاظ علمی و حرفه‌ای، معتقدم همه کسانی که با مطبوعات برخورد می‌کنند و اجازه چرخه عمر طولانی به مطبوعات نمی‌دهند عملاً به تشدید عدم تعادل و افراط و تفریط در این عرصه دامن می‌زنند.

وی با اشاره به این که جامعه ایران دوره گذار را طی می‌کند و ناگزیر از پرداخت هزینه در این دوره است، گفت: دوره گذار، دوره تجربه کردن ناآموخته‌هاست، دوره‌ای است تا فعالیت ما برای رسیدن به یک وضع پایدار به نتیجه برسد. اگر دوره گذار پایا و ماندگار بود هیچ وقت این همه هزینه به همراه نداشت.

فرقانی اضافه کرد: همه روزنامه‌نگاران، نهادها و تشکلهای صنفی باید تلاش کنند تا هزینه‌های عبور از دوره گذار به حداقل برسد. حکومت هم باید با تساهل و تسامح با مطبوعات رفتار کند و همه خطاها و لغزش‌ها را ناشی از توطئه و برنامه‌ریزی نداند.

وی تأکید کرد: هر چه فرصت ماندن، زیستن و ادامه حیات را برای مطبوعات فراهم کنیم در آینده امید رسیدن به تعادل و حرفه‌گرایی در مطبوعات، بیشتر و فرصت سرمایه‌گذاری در نیروی انسانی ایجاد خواهد شد.

وی به انجام سه طرح مطالعاتی درباره آسیب‌شناسی مطبوعات در مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها اشاره کرد و با انتقاد از بی‌توجهی و کم‌توجهی روزنامه‌نگاران به تقویت بنیه علمی و آموزشی اظهار

فراز و فرودهای سیاسی و نحوه رویارویی با واقعیت‌ها است. عمر طولانی برای مطبوعات یک نوع تعهد و مسئولیت را برای آنان در قبال جامعه مخاطبان پدید می‌آورد، در این صورت است که مطبوعات به سرمایه‌گذاری اقتصادی و تربیت نیروی انسانی اهتمام می‌ورزند.

فرقانی با بیان این که لازمه حرفه‌گرایی در مطبوعات، وجود تخصص و حاکمیت قانون بر آن است، افزود: از آن جایی که روزنامه‌نگاری به مهم‌ترین نیاز بشر یعنی کسب اطلاعات، پاسخ می‌دهد، حرفه مقدسی شمرده شده و ضرورت احترام به حقوق بشر ایجاب می‌کند که حق دسترسی و انتشار اطلاعات جزو حقوق عمومی شناخته شود.

وی با تأکید بر ضرورت آموزش و ایجاد فرصت آزمون و خطا در حرفه‌روزنامه‌نگاری اضافه کرد: فضای سیاسی و مطبوعاتی ایران در طول ۱۶۵

داشت: شاید یکی از دلایل این بی‌توجهی ناشی از عدم امید آنان به آینده حرفه خود به ویژه در روزنامه‌های نوپا باشد. از روزنامه‌ای که هنگام انتشار به فکر تعطیلی است، نمی‌توان انتظار داشت که برای نیروی انسانی برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری کند.

فرقانی با بیان این که ابهام در سرنوشت آینده نوعی سرخوردگی و یأس را در روزنامه‌نگاران ایجاد کرده است، افزود: با وجود همه این مشکلات اما میانگین دانش روزنامه‌نگار نمی‌تواند و نباید از میانگین دانش جامعه پایین‌تر باشد. اگر همه ما به سرنوشت و مسئولیت اجتماعی این حرفه دلبسته و وفادار هستیم چاره‌ای نداریم که به فکر ارتقای دانش و مهارت خود برای حرفه‌ای‌گرایی باشیم. وی افزود: حرفه‌ای‌گرایی نیاز به عزم و اراده ملی دارد. عزمی که در مشارکت حاکمیت، جامعه مطبوعاتی، تشکلهای صنفی و نهادهای اجرایی و دانشگاهی تبلور می‌یابد.

فرقانی با تأکید بر این که برخورد با مطبوعات و توقیف کردن آن هیچ مشکلی را حل نمی‌کند، اضافه کرد: مرگ زودرس مطبوعات خزانی است که سردی آن همه مردم را فرا می‌گیرد.

مدرس علوم ارتباطات با بیان این که زیان دلسردی مردم از مطبوعات در وهله نخست به حاکمیت برمی‌گردد، گفت: در دوره‌های ثبات سیاسی، هیچ مقطعی را نمی‌توانیم پیدا کنیم که در آن مردم به مطبوعات اقبال نشان نداده باشند اما به حاکمیت خوش‌بین باشند، فرصت و مجال پرواز دادن به مطبوعات موجب کسب اعتماد مردم می‌شود. نباید تصور شود که توقیف مطبوعات مجالی برای کسب مشروعیت و وجهت است، اتفاقاً برعکس است زیرا از طریق مطبوعات پیام حکومت به مردم می‌رسد و بازخورد آن نیز دریافت می‌شود.

وی تأکید کرد: همه باید مشارکت کنیم تا پویایی و پایایی به عرصه مطبوعات تزریق شود. این پویایی ضریب خطا، افراط و شتاب‌زدگی را کاهش می‌دهد و مستلزم رواداری، سعه صدر و پذیرش یکدیگر است.

فرقانی افزود: بیابید سیاه و سفید نبینیم بلکه طیف رنگ‌ها را در عرصه مطبوعات ببینیم. برخورد تند و عصبی با مطبوعات، مطبوعات تند و پرخاشگر به وجود می‌آورد و از این هم‌گرایی نیست.

وی با بیان این که نمی‌توان به مطبوعات به عنوان «چپ‌های چموش» نگاه کرد و در عین حال از آنها انتظار رفتار معتدل داشت، گفت: هرچند عدم اعتدال در مطبوعات ناشی از بی‌تجربگی است اما بخشی از آن معلول برخوردهای دفعی و عصبی با مطبوعات است.

وی همچنین خطاب به روزنامه‌نگاران و جامعه مطبوعاتی اظهار داشت: ما نیز وظیفه داریم که در کاهش تضادها و تشدید و تقویت محورهای مورد تفاهم در جامعه تلاش کنیم.

رئیس مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها با تأکید بر ضرورت توجه مطبوعات به واقع‌گرایی و ترویج گفت‌وگو و تفاهم گفت: حرفه‌گرایی نیاز به تقویت بنیه علمی دارد. نیازی که امروز بیش از هر چیز ضرورت دارد و شاید بخشی از خطاها ناشی از ضعف‌های آموزشی و علمی در جامعه مطبوعاتی باشد.

وی از وجود برخی اشکالات فاحش حرفه‌ای و تکنیکی در مطبوعات گلایه کرد و با اشاره به این که بخش عمده روزنامه‌های کشور شامل سخنرانی و اظهار نظر می‌باشد و به مقولاتی نظیر گزارش‌های تحقیقی و عمقی کم‌تر توجه شده است، خواستار دقت روزنامه‌نگاران در صحت و جامعیت و امانتداری در انتشار اطلاعات و پرداختن عمقی به

مسائل جامعه شد.

وی گفت: در حال حاضر علاوه بر آن که خبرنگاران و روزنامه‌نگاران نیاز به آموزش دارند، مدیران و سردبیران مطبوعات نیز به آموزش‌هایی چون آشنایی با حقوق و قانون مطبوعات دارند. مدرس علوم ارتباطات همچنین به سیاست‌های یونسکو مبنی بر پیشبرد جریان آزاد اندیشه، دستیابی به جهان اطلاعات، گسترش پوشش جغرافیایی شبکه‌های اطلاعاتی و تقویت تنوع فرهنگی و تکثرگرایی فرهنگی اشاره کرد و خواستار توجه مطبوعات به این مقولات شد.

وی اضافه کرد: کثرت‌گرایی بخشی از ساختار دموکراسی را در هر جامعه‌ای شکل می‌دهد و منجر به تعامل فرهنگی می‌شود و در نتیجه استعدادهای انسانی شکوفا می‌شود و توسعه پایدار نیز نیازمند همین امر است.

فرقانی در پاسخ به پرسشی درباره عملکرد مطبوعات در حوزه‌های سیاسی گفت: چالش با قدرت و نقد آن از مسئولیت‌های روزنامه‌نگار است. نمی‌توان روزنامه‌نگاری را از سیاست جدا کرد اما این که سیاست‌زده به مطبوعات نگاه کنیم، پسندیده نیست.

وی افزود: اگر عنصر متفکر سیاسی مجهز به دانش روزنامه‌نگاری باشد، بسیار بهتر می‌تواند اطلاعات و ایده‌ها را منتشر کند. از سوی دیگر یک روزنامه‌نگار بدون داشتن شم و اطلاعات سیاسی و اتکای صرف به تکنیک، نمی‌تواند موفق باشد.

رئیس مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها در پایان این سخنرانی از انجام مطالعات مقدماتی درباره قانون جامع مطبوعات خیر داد و ابراز امیدواری کرد که با نهایی شدن این پیش‌نویس در قالب لایحه به مجلس و تصویب آن، بستر مناسب برای فعالیت مطبوعات حرفه‌ای فراهم شود. □